

VU Research Portal

Mensen zonder verdienste verdienen een fatsoenlijk leven

de Vries, G.C.

published in

Beleid en Maatschappij
2007

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

de Vries, G. C. (2007). Mensen zonder verdienste verdienen een fatsoenlijk leven. *Beleid en Maatschappij*, 34(2), 103-107.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Mensen zonder verdienste verdienen een fatsoenlijk leven

Dossier: De verzorgingsstaat herwogen

Met de verzorgingsstaat kwam een nieuwe elite in de Nederlandse samenleving. Pieter Thoenes was destijds de eerste die het opmerkte. De verzorgingsstaat verkeerde zijns inziens in 1961 in een staat van 'voltooidheid' en de nieuwe elite maakte op hem een indruk van 'rustige vakbekwaamheid, van een te boven zijn van alle avonturierschap'. Maar hij zag in haar ook een 'bescheiden aanzet tot een democratisch gecamoufleerde deskundigenelite' en hij waarschuwde voor de gevaren van een meritocratie (Thoenes 1962, 328). Die gevaren behoefden toentertijd geen toelichting. Michael Youngs ernstige satire *The Rise of the Meritocracy 1870-2033* was in 1958 verschenen en lag Toenes' toenmalige lezers vers in het geheugen (Young 1958; zie ook Dench 2006).

Al lezend in *De verzorgingsstaat herwogen* moest ik aan Thoenes denken. Het nieuwe rapport ademt rust en vakbekwaamheid en het doet een aantal verstandige aanbevelingen. Maar het gaat goeddeels voorbij aan de gevaren waarvoor Young en Thoenes waarschuwden. Over de nieuwe elite of 'staatsadel' (de uitdrukking van Pierre Bourdieu) waartoe de auteurs, de lezers van *Beleid en Maatschappij* en ook ik mede behoren, rept het rapport met geen woord.

Geert de Vries

Geert de Vries schreef onder meer *Het pedagogisch regiem: groei en grenzen van de geschoolde samenleving* (1993), *Nederland verandert: Over maatschappelijke ontwikkelingen en sociale problemen in het begin van de eenentwintigste eeuw* (2000) en samen met anderen: 'Economie en verzorgingsstaat', In: *Sociaal en cultureel rapport 1998: 25 jaar sociale verandering* (1998). Hij is verbonden aan de afdeling Sociologie van de Faculteit der Sociale Wetenschappen van de Vrije Universiteit Amsterdam. E-mail: gc.de.vries@fsw.vu.nl.

Over de gevaren van de meritocratie als een nieuwe en in sommige opzichten meer meedogenloze vorm van maatschappelijke ongelijkheid – het is een 'racisme van de intelligentie' (Bourdieu 1980, 264-268)¹ – zegt het rapport te weinig.

De verzorgingsstaat staat, zo wil het rapport, voor nieuwe uitdagingen: van economische en politieke mondialisering en van sociale en culturele heterogenisering. Deze uitdagingen kan de verzorgingsstaat het hoofd bieden door te verzorgen, verzekeren, verheffen en verbinden. Vooral de laatste twee functies vervult de verzorgingsstaat niet goed en ook niet modern genoeg. De Nederlandse bevolking moet door meer en beter onderwijs hoger verheven worden wil ze in de vaart der volkeren blijven meekomen. En dezelfde bevolking moet beter worden gemengd, in datzelfde onderwijs, maar ook in het arbeidsbestel en de sfeer van het wonen.

Wie is daar tegen? Ik, zei de gek. Althans ten dele. Waarom? Dat zal ik uitleggen. Ik zal me daarbij concentreren op wat het rapport met het Nederlands onderwijs voor heeft.

Het hoofdstuk over onderwijs ('Verheffen: naar een zachtmoedige meritocratie') begint met een politiek-

filosofische beschouwing waarin onder meer Isaiah Berlin, Ronald Dworkin, Amartya Sen, John Rawls en Will Kymlicka worden aangehaald. De auteurs van *De verzorgingsstaat herwogen* zijn dus niet van de straat (maar Michael Young ontbreekt). Ze bekennen zich tot het ideaal van een samenleving 'waarin *achievement* het voornaamste verdelingscriterium is', oftewel een meritocratie. Maar dan wel met 'een element van zachtmoedigheid, gebaseerd op een fundamentele acceptatie van menselijke beperkingen'.

Behalve tot de meritocratie bekennen de auteurs zich ook tot de *human capital*-theorie van onderwijs. Ze zijn hierbij in gezelschap van experts in de EU, de OECD en andere internationale gremia, en natuurlijk van Nobelprijswinnaar Gary Becker. Maar ze zijn zeker niet in gezelschap van Nobelprijswinnaar Kenneth Arrow. Onderwijs geven en onderwijs krijgen is in deze opvatting investeren. Om in de economische vaart der volkeren mee te kunnen komen en liefst voorop te lopen moet je menselijk kapitaal vergroten. 'Verheffen' krijgt daarmee de invulling: *human capital* vermeerderen.

Nu wil het geval dat het Nederlandse onderwijs internationaal vergelijkenderwijs hoge reken- en taalscores bij zijn leerlingen bewerkstelligt en dus kennelijk al veel menselijk kapitaal produceert – en dat zelfs bij vergelijkenderwijs lage kosten. Er lijkt dus alle reden tot tevredenheid.² Het betoog hapert hier dan ook even. Maar de auteurs nemen een nieuw aanloopje, bedenken dat het altijd beter kan en daarom ook beter moet, en constateren vervolgens dat er toch zeker relatieve ontwikkelingsachterstanden zijn, vormen van 'deviante socialisatie als gevolg van tekortschietende opvoeding' die kunnen, nee, moeten worden aangepakt 'om het ontstaan van ontbindingsproblemen in latere levensfasen te voorkomen'. Het betoog is op stoom, de juiste toon van welwillende bezorgdheid met een wolkje pedagogische strengheid is gevonden.

De aanbevelingen voor het primaire onderwijs volgen elkaar nu snel op: meer voorschoolse educatie; minder reformpedagogiek en meer klassikaal les; langere schooldagen; brede-schoolachtige arrangementen; meer naschoolse opvang. En 'opvang' alleen is niet voldoende, er moeten ook vóór en na schooltijd pedagogische doelen worden gediend. Ideaal is 'een samenhangend concept voor een sociaal-pedagogische infrastructuur voor kinderen van 0-12 jaar'. Of op straat spelen daar nog onder valt?

Misschien wel, maar waarschijnlijk alleen onder gediplomeerde begeleiding en met een kringgesprek achteraf.

Wat het voortgezet onderwijs betreft is de analyse minder moralistisch pedagogiserend en meer sociologisch kritiserend. Ze is als analyse dan ook veel beter. Terecht breken de auteurs de staf over de hervorming van het lager en middelbaar beroepsonderwijs in de jaren negentig. De kloof met het algemeen vormend onderwijs is groter geworden, de doorstroming is bemoeilijkt, de schaalvergroting heeft anonieme leerfabrieken veroorzaakt. Tot mijn opluchting voorzien de auteurs ook het schijnprobleem van hoge percentages voortijdige schoolverlaters. Omdat men de lat van de 'startkwalificatie' de afgelopen jaren steeds hoger is gaan leggen, zijn die percentages opgelopen. Gelukkig de auteurs van dit rapport niet, maar wel politici en publiek zijn gaan neerkijken op dit onderwijs. Het wordt disproportioneel bezocht door allochtone jongeren die toch al onder stigmatisering en discriminatie lijden. Het is helaas aannemelijk dat de devaluatie van het lager en middelbaar beroepsonderwijs in de publieke opinie te maken heeft met de 'verkleuring' ervan.

Wat aan de analyse in *De verzorgingsstaat herwogen* ontbreekt, is het inzicht dat de devaluatie van het beroepsonderwijs mede een gevolg is van de expansie van het voortgezet onderwijs als geheel en van het algemeen vormend onderwijs in het bijzonder. Zoals Paul van Ostaïen schreef: '... de ene heer daalt / en de andere heer klimt...' Diploma-inflatie ontstaat als het gemiddelde niveau van in het onderwijs behaalde diploma's sneller stijgt dan het gemiddeld niveau van functie-eisen in het arbeidsbestel. Zoiets is moeilijk te bewijzen, omdat werkgevers onder omstandigheden van een *buyers' market* de kwalificatie-eisen zullen ophogen of althans hoger opgeleiden zullen aanstellen en daarmee het inflatie-effect onzichtbaar zullen maken. Het is zeer waarschijnlijk dat dit de afgelopen decennia in Nederland heeft plaatsgevonden (zie bijvoorbeeld Van de Werf 2005). Door verdringing worden *ceteris paribus* de negatieve gevolgen van diploma-inflatie doorgegeven naar beneden toe, naar de laagste onderwijstypen en laagst opgeleiden. In een duaal onderwijssysteem is dat de onderbouw van het beroepsonderwijs met de bijbehorende leerlingpopulatie.

Wat kan men tegen de ongewenste degradatie van het lager en middelbaar beroepsonderwijs doen?

De auteurs van *De verzorgingsstaat herwogen* zijn eerlijk genoeg om te erkennen dat het Scandinavische onderwijsmodel een oplossing zou zijn: 'Doordat omvattende stelsels leerlingen met verschillende talenten langer bij elkaar houden, slagen ze er beter in om de verschillen in prestaties tussen leerlingen te verkleinen.' Maar een pleidooi om in Nederland alsnog die richting in te slaan durven zij niet aan. Waarom niet? Omdat het huidige onderwijsbestel 'op hoofdlijnen goed functioneert', zo leest men verrassend en wat inconsistent gezien de eerdere analyse. Omdat er weinig steun voor is in het onderwijsveld (en in de politiek, zou ik daaraan toevoegen). Omdat er behoefte is aan bezinning, meer dan aan herstructurering. En omdat 'aanvullende maatregelen' kunnen volstaan. De auteurs hebben het niet aangedurfd om de duale structuur van het voortgezet onderwijs zelf ter discussie te stellen.

Wat stellen zij dan wel voor? De auteurs zetten hun kaarten op voorschoolse educatie, die op dit punt prompt 'vroegschoolse' educatie gaat heten, en op brede scholen met sluitende dagarrangementen. Alles zoals al eerder opgemerkt pedagogisch doordesemd en verantwoord, en onder regie van de overheid. 'Door dit type ondersteuning als universele maatschappelijke dienst aan te bieden, wordt erkend dat de opvoeding van nieuwe generaties (mede) een publieke verantwoordelijkheid is.' Het pleidooi wordt ondersteund door de bekende pretentie van de preventie ('Hoe eerder ontwikkelingsstoornissen kunnen worden gesignaleerd.....' enzovoort); door de volstrekt onzinnige opmerking dat Nederland een 'kinderonvriendelijk land' zou zijn; door de boude suggestie dat kinderen en jongeren zich onder staatsregie beter kunnen ontwikkelen ('...niet iedere leefomgeving biedt voldoende ont-plooiingsprikkels'); en door de dan wel weer eerlijke erkenning dat een en ander ook moet helpen om de arbeidsparticipatie van vrouwen nog te verhogen (dat Nederlandse vrouwen niet voltijds willen werken bevalt de auteurs allerm minst, zo blijkt ook uit andere passages).³ Een opmerkelijk pleidooi dus voor een verdere uitbreiding van het pedagogisch regiem en zelfs voor een soort staatspedagogiek.

Evenmin als de meeste andere Nederlanders houd ik van staatspedagogiek. Maar veel belangrijker is dat een uitbreiding van vroegschoolse, nevenschoolse en naschoolse educatie alleen dan de gewenste desegregerende effecten kan sorteren als men die combi-

neert met... een meer *comprehensive* onderwijsmodel als het Scandinavische! Anders zullen voor-, neven- en naschoolse arrangementen hetzelfde klassenonderscheid gaan reproduceren en produceren als het duale en gedifferentieerde Nederlandse onderwijsbestel zelf. De arrangementen zullen immers gekoppeld zijn aan de scholen en aan hun respectieve, gesegregeerde populaties van ouders en kinderen. Het gevaar is zelfs niet denkbeeldig dat hoogopgeleide ouders, hun scholen en hun kinderen erin zullen slagen om hun voor-, neven- en naschoolse arrangementen tot 'rijkere' leeromgevingen te maken dan de arrangementen van minder hoog opgeleide ouders, scholen en kinderen, en uit de hele situatie dus nog een extra voordeel in de onderwijsklassenstrijd zullen weten te halen.

Zo verwijst de discussie over wat we in Nederland met onderwijs willen bereiken en hoe we dat willen (in termen van het rapport: 'verheffen') naar de discussie over wat we in Nederland met de sociale verhoudingen willen, en hoe ('mengen'). Het is een grote verdienste van het rapport dat het verband tussen deze twee discussies zo duidelijk blijkt. En het is interessant dat in het hoofdstuk over de sociale verhoudingen in Nederland '*Verbinden: overbruggen van sociale afstand*', het onderwijs een belangrijke rol speelt. Mijns inziens terecht diagnosticeren de auteurs dat de sociale cohesie in Nederland bedreigd wordt, vooral die tussen autochtonen en allochtonen. We staan dus voor een 'nieuwe verbindingsopdracht'. Waar kan die opdracht het best gestalte krijgen? Op school en op het werk.

Wat het werk betreft beveelt het rapport een stringenter antidiscriminatiebeleid aan en dat is mij uit het hart gegrepen. Aarzelend ben ik over de suggestie dat, om op de arbeidsmarkt sterker te staan, allochtone kinderen op 'zwarte' scholen meer les moeten krijgen in 'soft skills'. Die blijken te bestaan uit 'zaken als huishoudelijke planning, een stabiele woonomgeving, kledingonderhoud, voedselbereiding, (...) voldoende rust en ontspanning, (...) een goede lichamelijke conditie, mentale weerbaarheid'. En dan: 'Een te groot deel van de allochtone jongeren mist als ze van school komen de complexe vaardigheden die hiervoor vereist zijn.' Zo'n stereotiepe voorstelling van zaken draagt in het kwade geval bij aan de discriminatie die we nu juist willen bestrijden.

Wat de school betreft verwijst het rapport naar een belangrijke discussiebijdrage van de Amerikaans-Nederlandse socioloog Bowen Paulle (2005).⁴ Paulle heeft erop gewezen dat de nadelige gevolgen van onderwijssegregatie in 'zwarte' en 'witte' scholen in Nederland goeddeels ondervangen kunnen worden als men ervoor zorgt dat op scholen 'witte', sociaal sterkere kinderen in de meerderheid zijn. Dan trekken 'zwarte', sociaal zwakkere kinderen zich aan hen op zonder dat de prestaties van de 'witte' kinderen eronder lijden. Als toegift krijgen de 'witte' kinderen een rijker geschakeerde opvoeding, in plaats van te moeten opgroeien in hun Aerdenhoutse of Amsterdam-Zuidse enclaves en dito scholen (inderdaad, hier past: 'niet iedere leefomgeving biedt voldoende ontplooiingsprikkels'). Sociale menging tilt dus het *gemiddelde* niveau van de onderwijsprestaties omhoog! In dit laatste ligt een onderwijskundige argumentatie besloten die de auteurs van *De verzorgingsstaat herwogen* helaas niet ontwikkelen. Juist het onderwijskundige argument van een te bereiken niveaustijging kan immers gebruikt worden om de vrijheid van schoolkeuze niet af te schaffen maar wel in te perken en om alle ouders in Nederland – rijk en arm, autochtoon en allochtoon – ervan te overtuigen dat ze daarbij kunnen winnen. Nu laten de auteurs deze mogelijkheid liggen en buigen ze zoals zo velen het hoofd voor de sacrosancte vrijheid van onderwijs. Het is al vaker opgemerkt: de latente functie van de verzuiling in het Nederlandse onderwijs is dat ze autochtone ouders die al lang niet meer katholiek en protestants zijn, in staat stelt hun kinderen weg te houden van allochtone kinderen.

De andere moeilijkheid van Paulles voorstel is praktisch: sommige woonwijken en stadsdelen zijn te homogeen van samenstelling om een onderwijskundig optimale menging te kunnen bereiken. Het rapport beveelt woondesegregatie aan – zoals

bijvoorbeeld in de Bijlmermeer wordt nagestreefd – en, conform Paulles recept, inzet van middelen en beleid op een schaalniveau boven dat van afzonderlijke scholen. Scholen in een heel stadsdeel kunnen met elkaar overeenkomen om de leerlingenmix op elke afzonderlijke school onderwijskundig optimaal te houden en gemeentelijke overheden kunnen daar een premie op geven. Met die premie kunnen scholen, in onderling overleg, ouders verleiden om niet toe te geven aan hun neiging om hun kinderen naar 'witte' scholen te sturen.

Dit zijn zeer goede adviezen. Ze kunnen werken op het niveau van het basisonderwijs. Ze zouden ook kunnen werken op het niveau van het voortgezet onderwijs. Maar dan zouden de auteurs tevens de moed gehad moeten hebben om daarvoor een *comprehensive* voortgezet onderwijsmodel aan te bevelen. De winst daarvan ligt mede in de bijdrage die het kan leveren aan de sociale cohesie. Dit is onlangs nog gebleken uit een gedegen empirische studie van Andy Green, John Preston en Jan Germen Janmaat. 'Er bestaan heel sterke en significante correlaties tussen metingen voor onderwijsgelijkheid, inkomensgelijkheid en een breed scala van sociale-cohesiematen, waaronder algemeen en institutioneel vertrouwen, misdaad, burgerlijke en politieke vrijheden', zo schrijven zij. 'We kunnen met enig vertrouwen zeggen (...) dat er een causaal verband lijkt te zijn tussen hoe vaardigheden zijn verdeeld en de niveaus van cohesie in samenlevingen' (Green, Preston en Janmaat 2006, 180). Ik wilde dat de auteurs van *De verzorgingsstaat herwogen* deze studie hadden gelezen. Dan hadden ze misschien de gevaren van een meritocratie meer principieel onder ogen gezien, in plaats van ze weg te poetsen met een dot zachtmoedigheid. Ook mensen zonder verdienste verdienen immers een fatsoenlijk leven.

Noten

1 'L'intelligence, c'est ce que mesurent les tests d'intelligence, c'est-à-dire ce que mesure le système scolaire. (...) Le classement scolaire est un classement social euphémisé, donc naturalisé, absolutisé, (...) tendant à transformer les différences de classe en différences d'"intelligence", de "don", c'est-à-dire en différences de nature' (Bourdieu 1980, 266). De gedachte van een staatsadel heeft Bourdieu (1989)

zoals bekend uitgewerkt in: *La noblesse d'état. Grandes écoles et esprit de corps*.

2 Op 14 februari 2007 verscheen een rapport waaruit blijkt dat Nederlandse kinderen ook nog eens de gelukkigste kinderen ter wereld zijn (UNICEF 2007).

3 Ook bevat het de auteurs niet dat studenten bijbaantjes hebben, en met even weinig argumentatie.

4 Het rapport verwijst naar Paulle (2005). Nog relevanter is Paulle (2006), in uitvoeriger vorm te lezen als: Voorbij de oude debatten: een voorstel voor “economische” desegregatie

van het onderwijs, op www.volkskrant.com/bijlagen/essay_paulle.pdf.

Literatuur

- Becker, J., 2005, 'De steun voor de verzorgingsstaat in de publieke opinie, 1970-2002. Een analyse van trends in meningen'. *SCP-Publicatie 2005/3*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Bourdieu, P., 1980, 'Le racisme de l'intelligence: Questions de sociologie', Paris: Editions de Minuit: 264-268.
- Bourdieu, P., 1989, *La noblesse d'état. Grandes écoles et esprit de corps*, Paris: Editions de Minuit.
- Dench, G. (ed.), 2006, *The Rise and Rise of Meritocracy*, London: Blackwell.
- Esping-Andersen, G. (red.), 1996, *Welfare States in Transition: National Adaptations in Global Economies*, Londen: Sage.
- Green, A., J. Preston en J.G. Janmaat, 2006, *Education, Equality and Social Cohesion. A Comparative Analysis*, Houndmills/New York: Palgrave Macmillan.
- Hall, P.A., 1993, 'Policy paradigms, social learning, and the state: The case of economic policymaking in Britain'. *Comparative Politics*, 25(3): 275-296.
- Hemerijck, A. en J. Visser, 1999, 'Beleidsleren in de Nederlandse verzorgingsstaat'. *Beleid & Maatschappij*, 26(1): 13-26.
- Kahneman, D. en A. Tversky, 1979, 'Prospect theory: An analysis of decision under risk'. *Econometrica*, 47(2): 263-292.
- Kersbergen, K. van, 2002, 'The politics of welfare state reform'. *Swiss Political Science Review*, 8(2): 1-19.
- Paulle, B., 2005, *Anxiety and Intimidation in the Bronx and the Bijlmer. An ethnographic comparison of two schools*, Amsterdam: Dutch University Press.
- Paulle, B., 2006, 'Hoe kunnen we een geïntegreerde samenleving worden?' *De Volkskrant*, 25 februari 2006.
- Pierson, P., 1996, 'The new politics of the welfare state'. *World Politics*, 48(2): 143-179.
- Robeyns, I., 2006, 'It's good to suffer pain'. online <http://crookedtimber.org/2006/08/26/its-good-to-suffer-pain>.
- Starke, P., 2006, 'The politics of welfare state retrenchment: A literature review'. *Social Policy & Administration*, 40(1): 104-120.
- Thoenes, P. 1962 (1961), 'De nieuwe elite'. In: A.N.J. den Hollander e.a., *Drift en koers: Een halve eeuw sociale verandering in Nederland*, Assen: Van Gorcum / Prakke & Prakke: 317-331.
- Trommel, W., D. Bannink, en M. Hoogenboom, 2007, 'De wereld een polder. Over de innovatie en transnationalisering van een sterk sturingsverhaal'. *Beleid & Maatschappij*, 34(1).
- Tversky, A. en D. Kahneman, 1991, 'Loss aversion in riskless choice: A reference-dependent model'. *The Quarterly Journal of Economics*, 106(4): 1039-1061.
- UNICEF, 2007, *Child poverty in perspective: An overview of child well-being in rich countries*, Florence: Innocenti Research Centre.
- Vis, B., en K. van Kersbergen, 2007, 'Why and how do political actors pursue risky reforms?'. *Journal of Theoretical Politics*, 19(2): 153-172.
- Vries, G. de, 1993, *Het pedagogisch regiem: groei en grenzen van de geschoolde samenleving*, Amsterdam: Meulenhoff.
- Weaver, R.K., 1986, 'The politics of blame avoidance'. *Journal of Public Policy*, 6(4): 371-398.
- Weaver, R.K., 1988, *Automatic Government: The Politics of Indexation*, Washington, D.C.: The Brookings Institution.
- Werf, H.G. van de, 2005, 'Diploma-inflatie en onderwijsongelijkheid'. *Mens en Maatschappij*, 80/1: 25-47.
- Wilkinson, R.G., 1996, *Unhealthy Societies: The Afflictions of Inequality*, London: Routledge.
- Wilkinson, R.G., 2001, *Mind the Gap: Hierarchies, Health and Human Evolution*, Yale: Yale University Press.
- Young, M., 1958, *The Rise of the Meritocracy, 1870-2033. An essay on education and equality*, London: Thames and Hudson. Nederlandse vertaling o.d.t.: *De juiste man op de juiste plaats: de opkomst van de meritocratie 1870-2033*, Amsterdam: Meulenhoff, 1959.